

Надія МИРОНЕЦЬ (Київ)

**ЛИСТИ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО
ДО ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА
(1909–1918 РОКИ)**

Листування В'ячеслава Липинського з відомими громадсько-політичними та культурнимидіячами вже привертало увагу дослідників. Частина його листів опублікована¹, на основі виявлених у архівах листів В. Липинського написано кілька ґрунтовних статей. Зокрема, аналізу листування В. Липинського дореволюційного періоду І. Гирич присвятив статті: “Вячеслав Липинський у довоєнний час (у світлі листування з культурнимидіячами України)”² та “Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів”³, Г. Сварник проаналізувала листи В. Липинського, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові, в статті “Вячеслав Липинський у листуванні (за матеріалами ЦДІА України у Львові)”⁴, біографічний нарис В. Липинського на основі його листування відтворив Р. Залуцький у статті “Листування Вячеслава Липинського у західних архівах (Біографічний нарис)”⁵, відображенню суспільно-політичної діяльності В. Липинського в його листуванні Т. Осташко присвятила статтю “Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування”⁶, про еміграційне листування Є. Чикаленка з В. Липинським написала вступну статтю до публікації цих листів Т. Скрипка⁷, а ґрунтовний їх джерелознавчий аналіз здійснила І. Старовойтенко⁸. До листування В. Липинського зверталися й інші дослідники.

¹ Вячеслав Липинський. З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кревецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна). – К., 1996. – 190 с.; *Липинський В.* Повне зібрання творів, архів, студії / Гол. ред. Я. Пеленський. – К.; Філадельфія, 2003. – Т. І: Листування (А–Ж). – 960 с.

² Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 143–149.

³ *Липинський В.* Повне зібрання творів, архів, студії – Т. І. – С. 83–118.

⁴ Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина... – С. 150–160.

⁵ *Липинський В.* Повне зібрання творів, архів, студії – Т. І. – С. 33–81.

⁶ Там само. – С. 119–152.

⁷ *Скрипка Т.* Листи Є. Чикаленка до В. Липинського // Науковий збірник. Українська Вільна Академія наук США (1945–1950–1995). – Нью-Йорк, 1999. – Вип. IV. – С. 263–346.

⁸ *Старовойтенко І.* З еміграційного листування Є. Чикаленка листи до В. Липинського (1918–1929) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2005. – Т. 11. – С. 294–311.

Однак ще не введено до наукового обігу листи В. Липинського до Є. Чикаленка за 1909–1918 рр., які зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (фонди № I, 44). Усього виявлено в цих фондах 10 листів В. Липинського, один з них (№ 9) адресований, очевидно, тогочасному редакторові газети “Рада” А. Ніковському всі інші – особисто її видавцеві Євгену Харламповичу Чикаленкові.

Ці листи й пропонуємо увазі читачів. Перший із відомих нам листів В. Липинського до Є. Чикаленка датований 5 серпня 1909 р. Приводом до його написання стала публікація в кількох числах газети “Рада” повідомлень про вихід “Польсько-українського літературного річника”. Зокрема, у числі від 4 (17) серпня (№ 175, с. 3) у рубриці “Література, наука, умілість, техніка” повідомлялося про вихід у кінці місяця цього літературного річника під редакцією Є. Лігоцького і Т. Міхальського, були перелічені прізвища українських і польських письменників, які в ньому беруть участь. З українських – Х. Алчевська, О. Олесь, М. Шаповал, П. Богацький, Леся Українка Прибуток від нього, після покриття видатків, мав бути поділений порівну між комітетами будови пам’ятника Т. Шевченковій вшанування пам’яті Ю. Словацького.

В. Липинський у своєму листі (№ 1), називаючи “Раду” “*одиноким* поважним суспільним укр[аїнським] органом”, писав, що навіть замітки, котрі в ній появляються, набирають через те тим більшого значення і можуть служити певним показником суспільного і політичного світогляду сучасного свідомого українства в російській Україні. А оскільки замітки про “Польсько-український літературний річник” з’явилися в “Раді” без редакційних приміток, то це дало підстави В. Липинському вважати, що “Рада” цьому новому виданню симпатизує, в той час як “Przegląd Krajowy”, який він видавав, поставився до нього “дуже виразно і *рішучо вороже*”. З цього виходило, що українці, які працювали в “Przegląd’i”, й українці, що працювали в “Раді”, до одного із проявів українського життя (а саме до польсько-українських відносин) ставилися зовсім по-різному. Це й спонукало В. Липинського написати листа Є. Чикаленкові “як одному з керманців “Ради”, щоб пояснити своє ставлення до “польсько-українського річника” і, при нагоді, повторити своє політичне “credo” щодо польсько-українських відносин взагалі.

Пояснюючи “credo”, якому бажав служити “Przegląd Krajowy”, В. Липинський наголошував на такій його підставі: “*вільно кожній людині, вихованій на Україні в польсько-шляхетській культурі, вважати себе чи Українцем, чи Поляком, обов’язковою являється територіальна програма... признання себе громадянином України і служіння тільки виключно її інтересам*”.

Різницю в характері українсько-польських стосунків між своїми прихильниками і видавцями річника він вбачав у тому, що перші будують їх на основі визнання “політичного сепаратизму до Польщі, як умови” громадської праці поляків на Україні, а другі “згоду з українцями” роблять від імені “цілого і неподільного” польського народу... В. Липинський наголошує, що, “маючи Галичину, не треба бути пророком, щоб напередугадати”, які звичайно бувають наслідки “згоди” між українцями і “цілим” польським народом.

В. Липинський звертав увагу також на психологічні мотиви ворожого ставлення до “польсько-українського річника”, які полягали в тому, що два головні діячі цього видання раніше працювали в україножерних часописах. Участь українських письменників у цьому збірнику він пояснював незнанням ними обставин, хоч і вважав, що їм не завадило б бути більш цікавими принаймні до попередньої літературної діяльності “редакторів”.

Листи, написані у 1910–1911 рр., свідчать, що в цей час В. Липинський тісно співпрацював з “Радою”, протягом цих років у ній було опубліковано 13 його статей. У листі від 18 жовтня 1911 р. (лист № 4) він висловлював жаль за тим, що всякі особисті клопоти не давали йому змоги присвятити “Раді” стільки праці і часу, скільки б йому хотілося, і надію, що після видання першого тому альманаху, присвяченого пам’яті Антоновича, матиме більше часу і тоді постарасться цей час “віддати “Раді”, щоб більше, чим до тепер, прикласти своїх сил до цього найважливішого тепер для українства і найкориснішого, веденого Вами, діла”. Він ділився своєю мрією: подати “цілий ряд статей на деякі сучасні українські теми і пару популярних історичних розвідок”.

Високо оцінюючи суспільну роль “Ради” і співпрацюючи з нею без гонорарів, вважаючи публікацію в ній статей “своїм самотнім вкладом до тієї спільної праці, якою є в сучасний момент самотня українська щоденна газета” (лист № 6), В. Липинський все ж напрям газети поділяв не повністю і в одному з листів до Є. Чикаленка вжив вираз “Ваша газета”. Про причини цього він детально писав у листі від 18 лютого (2 березня) 1912 р. (лист № 6).

Щоб пояснити свою позицію, В. Липинський досить детально виклав свої погляди на політику і на ту різницю, яка існувала між ним і “Радою” в тактичних питаннях боротьби за українську державність. Різницю між своєю позицією і напрямом “Ради” він вбачав у тому, що він був прихильником політики національно-територіальної, а “Рада” все виразніше вела політику національно-екстериторіальну. Головна різниця між цими двома напрямками, на думку В. Липинського, полягала в тому, що “територіялісти йдуть перш за все до здобуття політичних прав для своєї національної, етнографічної території (автономія в Росії, поділ Галичини в Австрії), а екстериторіялісти мають на меті перш за все т. зв. національні здобутки (культурно-національна автономія)”, шкільництво і т. п. На його думку, перші “свої відносини до держави опирають на сили своєї території, а другі – на *цифровій* силі нації в державі без огляду на територію. Перші – стараються з’єднати для політично-національної боротьби всі сили на даній території, а другі – дбають про побільшення т. зв. свідомих національно душі без огляду на територію і охорону своїх національних меншостей на чужих національно територіях”.

Для українців єдиною корисною він вважав політику територіалізму бо екстериторіалізм вів до того, що українці поступово ставали меншістю на своїй землі (наводив приклад страшного наступу полонізації Східної Галичини). А це, – підкреслював, – “грозило нам повним національним занепадом, зводило українство до провансальства, забавки “в націю” людей, що мають на те час та гроші”.

Як приклад факту, на який територіаліст українець буде дивитись і реагувати інакше, ніж українець екстериторіаліст В. Липинський навів питання “триєдиної Русі”, котре час від часу проскакувало в “Раді”. Він розумів, що це питання екстериторіалісти підносили тому, що їм на підставі “близькогородства” хотілося здобути певні національні права (школи і т. п.) в державі, збудованій трьома “руськими” народами, тобто в Росії. Він вважав це утопією, а себе – “засадничим і рішучим противником великої «триєдиної Русі»”, оскільки був територіалістом. Він наголошував: “Бо для нас, котрі на першій місці (тобто місці. – Н. М.) ставимо децентралізацію держави і автономію української території, це питання не існує. Нам байдуже, що говорять філологи, всякі Ушинські і т. д., бо для нас важко, щоб *політичну* власть на *своїй землі* ми мали *в своїх руках*, а тоді, як комусь захочеться, най вишукує собі своїх кривих по крові і мові, де йому тільки забажається, навіть в Австралії не то в Москві”.

Популяризацію гасла “триєдиної Русі” В. Липинський вважав надзвичайно шкідливою ще й тому, що цим українці самі збільшували політичний капітал для своїх “*найстрашніших* ворогів, якими є не російські націоналісти і чорносотенці, а російські *ліберали*”. Коли вони, “оці всякі Струве”, прийдуть до влади, то використають “триєдину Русь”, “щоб позбавити нас всяких політичних прав, щоб українство звести до “руського” провінціалізму, до провансальства, а значить, щоб нас національно вбити...” Він знову наводить приклад Галичини, “де проти поділу Галичини стоять *всі* без виїмку польські партії, а це значить, що вони стоять за поступенну *польонізацію* Галичини”, котра триватиме доти, доки українці не здобудуть політичну владу на своїй території. Він висловлював переконаність у тому, що “доки політична власть на Україні буде в російських руках, доти 90% землячків Ви ніякими “рідними мовами” до українства не притягнете, доти ми Українці будемо на Україні *національно меньшостю*, а це при одності обряду і “триєдиної Русі” грозить нам більшою небезпекою, чим Галичині”.

Наступним питанням, з приводу якого В. Липинський полемізував Є. Чикаленкому цьому листі (№ 6), був “сепаратизм”. Відмежовування від всякого “сепаратизму”, як це робила “Рада”, В. Липинський вважав політично надзвичайно шкідливим, бо йому все одно ніхто не повірить, а кожний підозрюватиме, “що йому завгодно, від “австрофільства” до “пруських марок” включно”. Він вважав, що “*краще докладно і ясно означити межі свого сепаратизму*”, ніж від нього зовсім відмежуватись.

В. Липинський звернув увагу також на необхідність організації “Радою” “політично-твірчих”, як він їх назвав, українських елементів. “Елементами політично-твірчими на Україні” він вважав тільки “елементи *земські* (поміщики, селяне, козаки). Міщанство і наша залежна інтелігенція (урядники, учителі, духовенство, третій елемент) можуть ще так сяк виповняти культурно-національні функції, але до політичної акції не годяться”. Політичним елементом він вважав і робітників, але про них не йшла мова, бо вони організуються інакше. Отже, саме на земські елементи слід би було наголошувати, звернути в українській пресі спеціальну увагу, всіма силами підтримуючи “всі тенденції українсько-

краєві, територіальні (як це робив “Przegląd Krajowy”), безпощадно поборювати тенденції централістичні”.

На черзі стояла, на думку В. Липинського, справа поширення національної свідомості між зросійщеними та спольщеними земляками, зокрема поміщицькими елементами. Але цього “Рада” робити не могла, бо елементи ці переважно по-українськи не читають, тому цю роботу, вважав він, треба проводити через російські і польські видання. Проте й тут “Рада” могла б багато допомагати, привертаючи до цього увагу українського громадянства при слушній нагоді.

Підсумовуючи викладені думки, В. Липинський зробив такий висновок: “Взагалі ж в політиці, як і в воєнній тактиці, напад часом буває якнайкращим способом оборони. І мені здається, що нам пора від оборони, котра нам нічого не дає, бо все одно ми відступаємо, перейти до атаки. Атакувати ж треба найважливіші позиції – *зросійщені і спольщені українські політично-твірчі елементи*, на котрих фактично спирається все панування над нами наших сусідів. І пора, думаю, перестати вірити в російський лібералізм, в російську “справедливість”, в перестрій Росії на “справедливу” державу “трьох руських племен”, бо ці мрії після 1905 року належать вже до безповоротно минулої історії” (лист № 6).

Листи засвідчують, що, незважаючи на певну розбіжність у політичних поглядах В. Липинського та Є. Чикаленка, принципової різниці між ними не існувало й обох діячів пов’язувало почуття глибокої взаємної поваги та довіри. Про це говорить той факт, що Є. Чикаленко пропонував В. Липинському стати редактором “Ради” (лист № 7), і хоч останній від пропозиції відмовився, він високо її оцінив. В. Липинський був щиро вдячний Є. Чикаленкові як видавцеві “Ради” за моральну і матеріальну підтримку, надану йому газетою під час судового процесу, до якого він притягнув редакторів польських видань (лист № 5), що опублікували сфальшовані, наклепницькі документи, які звинувачували його в роботі за “пруські гроші”. Цей лист проливає деяке світло й на те непорозуміння, яке виникло між В. Липинським і редакцією “Ради” у зв’язку з публікацією в газеті фейлетона Шершня, присвяченого згаданому процесу.

Останній із відомих нам листів зазначеного періоду – це лист від 3 жовтня 1918 р. (лист № 10), написаний В. Липинським із Відня, де він у той час перебував як посланник Української Держави. У ньому В. Липинський висловлював свої погляди на тогочасну політичну ситуацію і давав свої рекомендації щодо внутрішньої і зовнішньої політики Української Держави.

Передбачаючи, що найближчим часом Австрія і Німеччина мали укласти мир (а це означало б для України або повне виведення німецьких військ і ліквідацію німецьких впливів, або їх сильне зменшення в тому разі, якщо війська на деякий час і залишаться), він уважав, що до цього моменту Україна має прийти підготовленою бо “коли Україну буде в той час репрезентувати теперішній уряд з одного боку і Національний Союз з другого – то наша справа програна”. Антанта тоді спиратиметься на всі протиурядові протиукраїнські елементи й об’єднає їх. На думку В. Липинського, треба було зробити так, щоб Антанта застала в Україні офіційне національне українське представництво і реорганізований цим представництвом уряд. З цією метою необхідно було негайно скликати сейм –

“(принаймні його сурогат у формі представництва партій і організацій)” і створити діловий коаліційний кабінет з українською більшістю, але й з “представниками росіян і поляків (розуміється, місцевих)”. Маючи Гетьмана як персоніфікацію Української Держави, Національний Союз, перетворений з репрезентації партійної (з котрою ніхто не рахувався б) на репрезентацію національну, і залучивши до державної роботи росіян та поляків, вдалося б, вважав В. Липинський, “відібрати від Антанти частину сил, на котрих могла б будуватись протиукраїнська політика”.

На думку В. Липинського, однією з обов’язкових умов коаліційного кабінету мала б бути відмова від гасла соціалізації (не соціалізму а тим більше демократизму), на що, як він вважав, “наші партії згодяться, поучені гірким досвідом”.

Стосовно зовнішньої політики, то В. Липинський висловлював думку, що Україні треба було шукати порозуміння з Польщею. Цю думку він аргументував тим, що в Антанти і Росія, і Польща мають багато більше прихильників, ніж Україна. Зрозуміло, що Росія всі свої впливи в Антанті вживатиме проти України. “Коли до сього прилучиться і Польща, – писав В. Липинський, – коли під крилами Антанти наступить російсько-польське порозуміння коштом України – справа наша буде тяжка”. На його думку, треба булоросійсько-польський союз в Антанті розбити, “відтягнувши Польщу на свою сторону, бо на притягнення на наш бік Росії мало надії”. Його висновок полягав у тому, що “коли ми матимемо: 1) Гетьмана, 2) діловий коаліційний кабінет, 3) національне офіційне представництво і серед Антанти згоду Польщі на нашу самостійність” і її підтримку, то пожертвувати цим усім для “єдиної і неделимой” Антанта не зважиться.

Порозумітись з Польщею, на думку В. Липинського, можна було б у комісії котра мала незабаром зібратися “в Холмській справі по ратифікації миру Австрією”.

Як бачимо, в листах до С. Чикаленка В. Липинський досить докладно виклав своє політичне “сredo” дореволюційного періоду, а також аналіз політичної ситуації, що склалась на осінь 1918 р., і можливі перспективи її подальшого розвитку.

* * *

При підготовці листів до друку упорядника керувалася положеннями, викладеними в “Археографічному вступі” до першого тому “Листування” В. Липинського⁹, тобто при передачі текстів листів максимально збережені лексичні особливості оригіналу, розділові знаки проставлені у відповідності до сучасних правописних норм.

Наближено до сучасного правопису ті норми “желехівки”, якою писав В. Липинський. Зокрема: 1) знято пом’якшення у словах з –льо– (психологічних → на психологічних); 2) пом’якшення –лє– (елемент, легальний → на елемент, легальний); 3) тверде –т– на м’яке –с– (легалізація, реорганізація → на легалізація, реорганізація); 4) слова іншомовного походження з –і– в корені (територія, принципи

⁹ Пеленська Х. Археографічний вступ // Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії – Т. I. – С. 27–28.

яльний → на територія, принципіальний); 5) подвоєння в шелестівці, яку В. Липинський писав з одним –н– передається через два –нн– (поширювання, побачення, відродження → на поширювання, побачення, відродження); 6) м'який знак в іменниках на –тя– замінився на подвоєне –тт– (статя, стат'я → на стаття, стаття); 7) слова із подвоєнням у суфіксі, яке автор передавав через одну –ю–, міняли на –і– (розумінню → розумінні). Разом з тим залишено, як у В. Липинського, іменники з –ія– в суфіксах (принципіальний) та закінчення –и– в іменниках родового відмінку та зняті подвоєння приголосних у словах *Россія, російський, програма, преса, песімістичний, комісія, суррогат, терор*. Авторські підкреслення подаються курсивом; якщо слово підкреслено двома рисками, воно виділяється курсивом і жирним шрифтом. Скорочення розкриваються в квадратних дужках. Усі виправлення та зміни в листах зазначені у посторінкових примітках, позначених астерисками; якщо їх на сторінці більше трьох, подальші примітки позначаються: ^{4*}, ^{5*} і т. д. У випадках, коли почерк В. Липинського прочитати було важко, нерозбірливі слова позначені трикрапкою у трикутних дужках з відповідними примітками.

Листи розміщені за хронологією, дати проставлені в авторському написанні. Усі листи друкуються за автографами.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

с. Затуриці
(почт[ова] ст[анція] Киселин Вол[инської] губ[ернії])
5.VIII 09.

Вельмишановний Добродію
Євгене Харламповичу!

Звертаюсь до Вас в справі, котру вважаю суспільно важною настільки, щоб Вас нею безпокоїти

Річ іде про "*Польсько-український річник*"¹, що видається тепер* у Києві під ред[акцією] д[обродія] Міхальського. Про цей збірник появилось вже в "Раді"² кілька заміток (між іншим лист від ред[актора] "Przegląd'у Krajow'ogo"³), котрі остаточно переконали мене написати оцей лист. Бо, вважаючи "Раду" *одиноким* поважним суспільним укр[аїнським] органом у нас, думаю, що навіть замітки, котрі появляються в неї, набирають через те тим більшого значіння і можуть служити певним показником суспільного і політичного світогляду сучасного свідомого українства в Україні російській.

Ці замітки з'явились без редакційних приміток, отже на цій підставі думаю, що "Рада" симпатизує з новим виданням, до якого знов "Przegląd Krajowy" поставився дуже виразно і *рішучо вороже*. З цього виходить, що ми Українці, що

* Слово вставлене, написане над рядком

працюємо в “Przegląd’i”, і Українці, що працюють в “Раді”, до одної із прояв українського життя (а саме з обсягу польсько-укр[аїнських] відносин) відносимо зовсім відмінно.

Вважаючи-ж одним із великих і важких факторів суспільного життя громадську солідарність, котру слід – по моєму – ламати* тільки для справді важких і – мовляв – принципіальних причин, і бажаючи, з другого боку, уникнути всяких непорозумінь в будучині, хочу Вам, Вельмишановний Добродію, як одному з керманців “Раді”, пояснити наше відношення до “польсько-укр[аїнського] річника” і, при нагоді, повторити наше політичне “credo” що до польсько-укр[аїнських] відносин взагалі.

Почнем з цього “credo”, котрому по мірі сил, бажає служити “Przegl[ąd] Krajowy”. Підстава цього “credo” така: *вільно кожній людині, вихованій на Україні в польсько-шляхетській культурі, вважати себе чи Українцем, чи Поляком, обов’язковою являється територіальна програма м[ініму]м.** признання себе громадянином України і служіння тільки виключно її інтересам.*

Ми, Українці, пропагуючи цю ідею і працюючи для її розповсюдження в мові польській, як наразі більше зрозумілої для польського суспільства на Україні, робимо це з таких політично-суспільних мотивів:

1) коли нам вдасться провести наш принцип свободи *самоозначення*, то цим самим ми придбаєм серед того суспільства багато національно-свідомих (в укр[аїнському] розумінню) одиниць, котрі досі називають себе поляками, боячись тільки терору, що спадає на голови “рenegатів”,

2) відділивши тих, що вважають себе поляками, від політичної і суспільної залежності від Польщі – в першій мірі від вшехполяків – ми придбаємо в них свідомих громадян України, а це для укр[аїнського] руху при заведенню земств на Правобережжі матиме величезне значіння.

Тому – повторюю – ми, українці, цю роботу робимо. Поляки-ж, що беруть участь в нашому рухові, роблять це з мотивів горожанських: почуття обов’язку перед рідним краєм і цим народом, котрий їх кормить. На жаль, таких поляків дуже небагато – більшість тутешнього польського суспільства дуже вороже ставиться до нас власне через наше підставове “credo”: 1) *свободу самоозначення*, що грозить зменшити значно польський елемент; 2) *політичний “сепаратизм” відносно Короле[в]ства польського*, котрий*** без сумніву зменшить польський “стан посідання” і, зв’язавши поляків з укр[аїнським] рухом, поставить їх в антиурядове, а значить, суспільно-невигідне становище (про вірнопідданчу адресу поляків з України – членів Держ[авної] Ради Ви очевидно знаєте). Отже, проти нас ведеться страшна агітація, одною з її останніх проявів є видання “польсько-укр[аїнського] річника”, до котрого ми поставились вороже ось через що:

1) це видання призначено, щоб побити нас в очах тутешнього громадянства нашою-ж зброєю – симпатіями до українства, заманіфестованими цими добродіями ефектною жертвою на пам’ятник Шевченкові, участю українських пись-

* Написано над рядком над закресленим текстом

** Слово вставлене, написане над рядком

*** Після цього слова наступне закреслено.

менників, оповістками (мало не кожного дня) в “Раді” і т[акє] и[нше], але опертими на зовсім відмінних суспільних і психологічних мотивах.

Бо коли ми ці симпатії бажаємо поставити на зовсім *реальний ґрунт*: 1) признання права бути Українцями за тими (зі спольщеного суспільства), хто бажає ними бути і 2) політичного сепаратизму до Польщі, *як умови* горожанської праці Поляків на Україні – то ці добродії “згоду з українцями” роблять від імені “цілого і неподільного” польського народу, щоб показати, що така “згода” зовсім* можлива без всякої “поблажливості” для “ренегатів” і без всякого “краєвого вархольства”. Які-ж звичайно** бувають наслідки “згоди” між українцями і “цілим” польським народом, то, маючи Галичину, не треба бути пророком, щоб їх наперед угадати.

Це мотиви суспільного характеру, а про психологічні можете судити з цього факту, що з двох*** головних діячів в цьому виданню, один – д[обродій] Глінка – був раніше (1908 р.)^{4*} редактором клерикально-консервативно-україножерного часопису “*Nasza Przyszłość*” (прочитайте хоча-б статтю “*Ukrainizm w przedswitach*”, червень^{5*} 1908, або ж всі статті “*Na dziś*” пера д[обродія] Міхальського, “*Pro memoria*” w^{6*} числі I; “*Prologi agrarne*” і т[акє] и[нше]), а другий д[обродій] Міхальський (поминаю вже моральну вартість цього суб’єкта, а кажу це на підставі фактів) писав про “пруську інтригу” в своїй книжці “*Młoda Ukraina*” за власним підписом і без підпису україножерні статті в варшавськiм “*Dzień*”, з якими “Рада” колись завзято полемізувала. До “*Przegląd*” цей добродій попав *проти моєї волі* і тільки на запевнення третьох осіб, що він буде вести себе коректно, коли-ж виявилось, що він цілий час під нас підкопувавсь, то його було викинуто, про що й була відповідна заявка в № 5 “*Przegląd*”⁴.

Отже, може Вас запевнити, що як “*Przegląd*” вийде (а це м[а]б[уть] таки незабаром станеться), то разом з ним зникнуть всякі “польсько-укр[аїнські]” річники, почнеться натомість знов “пруська інтрига”, котра тепер ще стала тим вигіднішою, що відкрила її “глашатаям” доступ до українського руху і до польсько-української “згоди”.

Участь укр[аїнських] письменників у цьому збірникові^{7*} я пояснюю собі просто незнанням обставин, хоча думаю, що не завадило-б бути більше цікавим принаймні що до^{8*} попередньої літературної діяльності “редакторів”, які виступають з іменем великого національного поета і приманюють^{9*} людей^{10*} жертвою на його пам’ятник. Дивує мене тільки участь д[обродія] Шаповала⁵, котрий *сам*

* Написано над рядком

** Слово правлене.

*** Слово правлене.

^{4*} Дату написано над рядком

^{5*} Слово правлене.

^{6*} Так в оригіналі.

^{7*} Слово правлене.

^{8*} Написано над рядком

^{9*} Слово правлене.

^{10*} Написано над рядком

мені розказував, що д[обродій] Міхальський, запрошуючи його до співробітництва, свій “вихід” з “Przegląd’у” поясняв тим, що не може працювати разом з такими “ренегатами” як я. Тут очевидячки не про мою особу річ іде* (цей добр[одій] і не таке про мене говорив), а про *напря́м*, якою ми – українці в “Przegląd’і” являємось репрезентантами. Отже, д[обродій] Шаповал або переконався в справедливості слів д[обродія] Міх[альського], або-ж попирає те, чому противиться, це зрештою діло його суспільної етики і політичного розуму

Ці дрібниці я вважав потрібними додати для повної характеристики нового напряму в польсько-укр[аїнських] відносинах. Для наведених вище причин ми будемо його рішучо поборювати. Знаючи-ж добре польсько-укр[аїнські] відносини, вважав** своїм обов’язком, як свідомого члена своєї суспільности, написати до Вас цей лист і з’ясувати виразно своє становище. Очевидячки не претендую на вплив на становище*** Ваше супроти цього напряму^{4*}, – дальші Ваші кроки в цій справі залежатимуть цілковито від^{5*} Ваших на цю справу поглядів. Хотілося-б^{6*} тільки, щоб це робилося *свідомо* і, в разі, як не виступатимемо солідарно, щоб на це з Вашого боку, так як і з нашого^{7*}, були свої, принципіальні причини.

У Київ думаю приїхати коло 17 с[ього] м[ісяця]. За відповідь на цей лист буду Вам щиро вдячний.

Зі щирою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський.

P. S. Лист цей не призначено до друку, *але не роблю з нього ніякої таємниці*. Отже, як схочете, можете прочитати його д[обродію] Міхальському д[обродію] Шаповалу і всім, [ко]му^{8*} вважаєте потрібним.

ІР НБУВ. – Ф. І. – № 35571. Автограф.

№ 2

Вельмишановний Добродію,

Євгене Харламповичу!

Ви м[а]б[уть] вже знаєте про цілу ту підлість (вибачте за слово), на яку зважилась супроти українського руху вшехпольсько-московільська спілка, публікуючи в “Kurjer’і Warszawsk’ім” сфальшовані документи про пруські запомоги українському рухові. Для характеристики цих “документів” посилаю Вам вирізку з с[оціал]-д[емократичного] польського готуєтешнього органу “Naprzód’у”⁶, *одинокі* польської часописи, котра зайняла^{9*} таке становище супроти цієї безсовісної афери.

* Слова “річ іде” написано над рядком над закресленим текстом

** Перед цим словом дві літери закреслено.

*** Слово вставлене, написане над рядком

^{4*} Слова “цього напряму” написано над рядком над закресленим текстом

^{5*} Наступне слово закреслено.

^{6*} Наступне слово закреслено.

^{7*} Слова “так як і з нашого” вставлено, написано над рядком

^{8*} Перші дві літери цього слова замазано чорнилом

^{9*} Слово правлене.

В цих документах є й моє прізвисько, на підставі чого одна варшавська газета “Goniec Wieczorny”⁷ кинула підозріння виразно на мене. Цю звістку передрукував в № 166 (18/5 VI) “Kurjer Warszawski”. Розуміється, я так цієї справи не залишу і ці газети потягну до суду. Отже, в цій справі маю до Вас велике прохання, щоб Ви були ласкаві написати мені, чи думаєте робити що-небудь з приводу “Ради”, котра теж фігурує в цих списках (в формі “Порада”, але польські газети коментують це як “Рада”), і якщо так, то в якій спосіб думаєте реагувати, чи теж тягнути до суду – чи обмежитесь тільки полемікою то що. Питаю Вас про це тому, що, сидячи тут у Кракові, я опинився в досить тяжкому становищі; тутешні адвокати, до которых я звертаюся*, в наших відносинах не орієнтуються, а я сам теж не знаю польських законів про пресу. Отже, за відповідь, а як що ласка Ваша, то й за пораду, буду Вам, Вельмишановний Добродію, дуже-дуже вдячний.

Сьогодні д[обродій] А. Ф. висилає Вам дописи про цілу ту справу, а я незабаром думаю дати статтю з цього приводу⁸, як що тільки вона для Вас бажана. Напишіть, будьте ласкаві, і про це.

Чекаючи нетерпляче Вашої відповіді, кланяюсь низенько Вам і Вашій дружині.

З глибокою пошаною

Вячеслав Липинський.

Краков 20/7 VI 910
ul. Kołłątaja (Poniatowskiego) 6. II
IP НБУВ. – Ф. I. – № 35572. Автограф.

№ 3

Вельмишановний Добродію
Євгене Харламповичу!

Ви м[а]б[уть] одержали мого попереднього листа, в котрому я сповіщав Вас, що Вашу гадку я передав д[обродієві] Гаврилкові⁹. Наша кореспонденція в цій справі скінчилася, однак, досить сумно, бо ми в решті решт пересварилися**. Аж оце недавно був Г[аврилко] в Кракові, звели ми з ним знов балачку, але хіба з художником-артистом договоришся. Все ж таки в кінці він “помягшав” і обіцяв написати великого*** листа до Ради, котрого Ви мабуть вже досі дістали. До речі, про д[обродія] Гаврилка; видно, що Париж зробив на нього великий і добрий вплив, людина дуже розвинулась з^{4*} боку артистичної культури. Всі свої придбання в цій сфері відносно до справи пам'ятника¹⁰ він мав Вам виложити в своєму листі.

Одночасно посилаю для “Ради” свою статейку^{5*}, що торкається справи “угоди”¹¹; дуже мені б^{6*} хотілося, щоб її Рада надрукувала, але не знаю, чи мої погляди в даній справі відповідають поглядам Редакції.

* В оригіналі – “звертаються”.

** Останні літери в слові виправлені.

*** Слово правлене.

4* Слово правлене.

5* Після цього слова наступне закреслено.

6* Слова “дуже мені б” написано над рядком над закресленим текстом.

Кланяюсь низенько і бажаю всього найкращого, з глибокою до Вас пошаною

Вяч[еслав] Липинський.

Краків.

25 VII / 7 VIII 1911.

Цими днями виїзжаю на півтора місяці на Волинь, як би Ви мали яку справу, то адреса моя: почт[ова] ст[анція] Киселин Вол[инської] губ[ернії] с. Затурці.

IP НБУВ. – Ф. I. – № 35573. Автограф.

№ 4

Вельмишановний Добродію
Євгене Харламповичу!

Листа Вашого дістав. Не відписав досі тому, що Ви у своєму листі згадували про виїзд на Херсонщину. Пишу тепер, думаючи, що Ви вже повернули у Київ.

Щиро спасибі за добре слово! Тільки-ж Вашу, дорогу для мене, похвалу вважаю не зовсім заслуженою. Літературна праця на полі національного відродження Українців спольщених, праця, котру вважаю своїм першим обов'язком, а крім того всякі особисті клопоти не давали мені досі* змоги присвятити “Раді” стільки праці** і часу, скільки-б мені хотілося.

Маю надію, що незабаром, після видання першого тому Альманаху¹², присвяченого пам'яті Антоновича і тов[аришів], матиму більше часу і тоді, – чей же не потрібую Вас, Євгене Харламповичу, в цьому запевнювати – постараюсь цей час віддати “Раді”, щоб більше, чим до тепер, прикласти своїх сил до цього найважливішого тепер для українства і найкориснішого, веденого Вами, діла.

Між иншим є в мене мрія подати тоді цілий ряд статей на деякі сучасні українські теми і пару популярних*** історичних розвідок. Про це сподіюсь поговорити ще з Вами особисто – будучи у Києві десь м[а]б[уть] коло Різдва.

Вітаю Вас щиро та сердечно, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський.

с. Затурці

18 X 1911 р.

IP НБУВ.– Ф. I. – № 35574. Автограф.

№ 5

Вельмишановний Добродію
Євгене Харламповичу!

Будучи перед тижнем у Києві заледве кілька годин^{4*}, я не міг, на превеликий для себе жаль, зайти до Вас і побачитись з Вами. Хотілося ж мені перш за все подякувати Вам щиро, яко Видавцеві “Ради”, за цю моральну і матеріальну участь, котру взяла Ваша газета в мому процесі¹³.

* Слово вставлене, написане над рядком

** Слово вставлене, написане над рядком

*** Слово написано над рядком над закресленим текстом

4* Слово правлене.

Найбільше, розуміється, залежало мені на участі моральній, і власне за цю ідейну поміч, котру я зазнав від “Ради” і під час нападу на мене вшехпольських газет, і тепер, під час процесу, дозволяю мені хоч листовно Вам і Редакції сказати щире, сердечне спасибі. А щоб бути зовсім і справді щирим і щоб у відносинах моїх до Вашої газети не було річей недоговорених, котрі згодом родять звичайно всякі непорозуміння, мушу при цій нагоді згадати і про одну** колочку котру зовсім несподівано для себе знайшов я в № 263 “Ради”. Говорять тут про фельетон д[обродія]. Шершня¹⁴, що прикро вразив не тільки мене, але і знайомих мені читачів “Ради”. Причина тому ця, що в^{***} дражливих справах чести всякий навіть найдотепніший дотепбудене на місті, через те, що заподіяна комусь тяжка і болюча образа до сміховинок не надається, тим більше, коли образений є товаришем по перу і по газеті. Злої волі, або бажання мене образити, ані з боку д[обродія] Шершня, ані тим більше з боку Редакції “Ради” я, розуміється, *зовсім не підозрюваю*. Тому вважаю увесь цей інцидент, спричинений випадковим^{4*} недоглядом, вичерпаним, і на доказ цього дуже Вас, Вельмишановний і Дорогий Євгене Харламповичу, прошу попросити від мого імени д[обродія] Редактора¹⁵, щоб він у слідуючій тижні оставив місце для статті про Богдана Залеського¹⁶, котру хочу прислати з нагоди святкування пам’яті цього поета в “Колі польських літераторів”.

Наприкінці ще одна справа: на мій погляд, кошти, котрі потратила “Рада” на приїзд спеціального кореспондента до Варшави, є видатком зовсім непотрібним через те, що мій процес, з причин від мене незалежних, ширшого суспільно-національного значіння не прибрав. Тому вважаю себе довжником “Ради” і при першій нагоді постараюсь витрачені нею 30 карб[ованців] повернути. Зараз зробити цього не можу через часову, несподіваними видатками спричинену, фінансову мовляв, скруту

Кланяюсь низенько Вам і всій Редакції, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський.

Завтра їду до Кракова.
28 XI 1911
с. Затурці.
[Напис на конверті]

Заказное
г. Киевъ
Б. Подвальная ул. № 6
Въ Редакцію Газеты “Рада”
Вшановному Добродієві
Євгену Харламповичу
Чикаленку

[На штемпелі]: КИСЕЛИНЪ ВОЛЫН. 28.11.11.

IP НБУВ. – Ф. I. – № 35575. Автограф.

* Слово правлене.

** Після цього слова два наступні закреслено.

*** Після цього одну літеру закреслено.

4* Слово правлене.

Вельмишановний Добродію
Євгене Харламповичу!

Листа цього починаю від щирого прохання вибачити мені, що я так довго не відписував на Ваші ласкаві і дорогі для мене листи. Розкажу Вам, чому воно так сталося, щоб Ви, бува, Вельмишановний і Дорогий Євгене Харламповичу, не підозрівали з мого боку якоїсь халатності чи неуваги, бо це було-б для мене дуже болюче. Перший Ваш лист застав мене в тяжких домашніх клопотах, і я просто не мав фізичної змоги відписати тоді зараз. Потім Ви писали, що висилаєте на мою адресу фотографію Гаврилкові, а отже, я рішив заждати, аж поки вона прийде, щоб заодно повідомити Вас про її одержання. Фотографія йшла цілих 20 день, і в тім часі, як я довідався з “Ради”, Ви виїхали до Петербургу Нарешті, коли я дістав Вашого останнього листа, мені випало як раз кінчати одну літературну працю (реферат, котрий я читав в тутешній Громаді), а що мені хотілося з Вами довше поговорити на деякі теми, порушені у Ваших листах, отже, відповідь відложив я до сьогоднішнього дня, маючи надію, що Ви і цю, спричинену всякими сторонніми причинами, мою довгу мовчанку мені вибачите.

Перш за все дякую Вам сердечно за прислану фотографію Редакції “Ради”. Вона мені тим миліша, що дістав її я власне від Вас. Що до мого довгу “Ради”, то ніяк не можу пристати на Вашу пропозицію покрити його гонораром за статі*. Не можу через те, що власне оці свої нечисленні статі вважаю своїм одним вкладом до тієї спільної праці, якою є в сучасний момент одинока українська щоденна газета. І як не брав я гонорарів від “Ради” досі, так не буду брать і надалі, а довг мій, котрий разом з мою передплатою виносить 60 рубл[ів], зверну “Ради” літом, бо тоді для мене найвигідніше, а “Ради”, думаю, більше менше однаково, коли вона ці гроші дістане. Як би я що до того останнього** помилявся, то будь-те ласкаві, Вельмишановний Євгене Харламповичу, напишіть про це до мене***, я постараюсь в такім разі звернути довг швидче4*.

Отже, вважаючи “Раду” нашою (укр[аїнської] інтелігенції) спільною тепер5* працею, я вжив в своєму попередньому листі виразу: “Ваша газета”. На цей вираз Ви звернули увагу, і тому хочу його в коротких словах пояснити.

“Рада” тепер є без сумніву газетою безпартійною, але має вона все ж певний свій напрям. Напрямом цей я для сучасного політичного моменту вважаю в загальних рисах відповідним і тому, як знаєте, “Раду” стараюсь поширювати, співробітничую в ній і т[ак] ін[ше] Тому “Рада” тепер є нашою спільною, т[ак] б[и] сказати, працею. Але, з другого боку, в напрямі, заступленому “Радою”, вже тепер намічаються свої тенденції, чи, сказати б, лінії, її дальшого розвитку, з котрими я згодитись6* не можу. Ці тенденції, розуміється, тепер не на стільки

* Слово правлене.

** Слово вставлене, написане над рядком

*** Після цього слово закреслене.

4* Слово правлене.

5* Слово вставлене, написане над рядком

6* Слово правлене.

ще сильні, щоб “Раду” робили мені *чужою* газетою, але в дальшому, логічному розвитку вони, при зміні політичних обставин, можуть до цього довести, і через те я не можу* назвати “Раду” *нашою* газетою, бо нашою була-б така газета, за котрої напрям і в сучасному і в будучому я-б міг вповні і без застережень відповідати. Кажу Вам про це щиро, бо щирість і отвертість вважаю підставою кожної спільної** громадської праці.

Щоб Ви мене зрозуміли, зазначу тут в головних рисах*** мої погляди на нашу політику і ріжниці, які з того приводу є межі мною і “Радою”, – прохаю Вас тільки наперед вибачити^{4*} за те, що забіраю Вам стільки часу. Мій погляд на *остаточну*^{5*} – так би сказати – ціль укр[аїнської] політики в Росії Ви знаєте, бо ми з Вами колись про це говорили. В тактиці я є противник всяких “конспірацій” і признаю потребу легального і отвертого організування *політично-творчих* українських сил в межах^{6*} тих держав, між котрими поділено наш народ. Тільки-ж це організування повинно відбуватись, все памятаючи про ціль, до котрої має воно довести. І тому в даний момент я є сторонником політики національно-територіальної, а не національно-екстериторіальної, яку починає чим раз виразніше вести “Рада”. Головна ріжниця між тими двома напрямками лежить^{7*}, на мою думку, в тому, що територіялісти йдуть перш за все до здобуття політичних прав для своєї національної, етнографічної території (автономія в Росії, поділ Галичини в Австрії), а екстериторіялісти мають на меті перш за все т[ак] зв[ані]^{8*} національні здобутки^{9*} (культурно-національна автономія, національний <...>^{10*}, шкільництво і т[ак] ін[ше]). Перші – свої відносини до держави опирають на сили своєї території, а другі – на *цифровій* силі нації в державі^{11*} без огляду на територію. Перші – стараються з’єднати для політично-національної боротьби всі сили на даній території, а другі – дбають про побільшення т[ак] зв[аних] свідомих національно душ без огляду на територію^{12*} і охорону своїх національних меншостей на чужих національних територіях і т. д. Територіальну політику ведуть звичайно народи слабші культурної економічно, але сильні своїми масами, скупченими на одній території (напр[иклад] Ірляндія зі своїм гомрулем, давніше Норвежці, Угри і т. д.), а екстериторіальну – народи сильні економічно культурно, розкидані як <...>^{13*} плям по чужих територіях (Жиди, Поляки, а останніми часами і Чехи). Для нас одиноко користою вважаю політику територіальну, бо

* Слово правлене.

** Слово правлене.

*** Слово вставлене, два наступні правлені.

4* Слово правлене.

5* Слово правлене.

6* Перед цим словом кілька літер закреслено.

7* Після цього слова кілька літер закреслено.

8* Це скорочення вставлене.

9* Слово написано поверх рядка замість закресленого – права.

10* Слово нерозбірливе, можливо – театр.

11* Два слова вставлені.

12* Слова “без огляду на територію” вставлені, написані над рядком.

13* Слово не прочитане.

екстериторіяльна веде нас до того, що ми стаємо поволі* меншою на нашій землі (порівняйте, наприклад, страшний наступ польонізації Східної Галичини), а це, розуміється, грозить нам повним національним занепадом, зводить українство до провансальства, забавки “в націю” людей, що мають на те час та гроші. В приложенні до сучасного політичного момента різниця між політикою територіяльною і екстериторіяльною зводиться, розуміється, до мінімальних різниць, і тому власне вважаю “Раду” нашою спільною поки що платформою. Але вже й тепер на деякі факти територіяліст Українець буде дивитись і реагувати на них інакше, як Українець екстериторіяліст. Наприклад, питання “трієдиної Русі”, котривід часу до часу все проскакує в “Раді”. Я розумію, чому це питання підносять сьогодні екстериторіялісти – їм на підставі “близького родства”** хочеться здобути певні національні права (школи і т. п.) в державі, збудованій трьома “руськими” народами, тоб-то в Росії. По-моєму, це утопія, а засадничим і рішучим противником великої “Трієдиної Русі” мушу бути власне*** як територіяліст. Бо для нас, котрі на першій місті ставимо децентралізацію держави і автономію української території, це питання не існує. Нам байдуже, що говорять філологи, всякі Ушинські¹⁷ і т. д., бо для нас важно, щоб *політичну* владу на *своїй землі* ми мали *в своїх руках*, а тоді, як комусь захочеться, найвишукує собі своїх кривих по крові і мові, де йому тільки забажається, навіть в Австралії не то в Москві. Крім того, оцю популяризацію гасла “трієдиної Русі” вважаю надзвичайно шкідливою тому, що ми куємо цим^{4*} самі на себе політичний капітал для наших *найстрашніших* ворогів, якими є не російські націоналісти і чорносотенці, а російські *ліберали*. Вони, оці всякі Струве¹⁸, дійшовши до влади (що може статися дуже швидко), використають “трієдину Русь”, щоб позбавити нас всяких політичних прав, щоб українство звести до “руського”^{5*} провінціалізму, до провансальства, а значить, щоб нас національно вбити, бо провансальство це очевидно не нація, а своєрідний^{6*} “спорт”, у нас, за браку “багатих провансальців”, навіть на^{7*} довгу мету неможливий. Характерним прикладом може послужити Галичина, де проти поділу Галичини стоять *всі* без виїмку польські партії, а це значить, що вони стоять за поступену *польонізацію* Галичини, котра буде посуватися доти, доки Українці не здобудуть політичну владу на своїй території. Так само у нас, я певний, що доки політична влада на Україні буде в російських руках, доти 90% земляків Ви ніякими “рідними мовами” до українства не притягнете, доти ми, Українці,^{8*} будемо на Україні *національною меншістю*, а це при односторонньому обряді і “трієдиної Русі” грозить нам^{9*} більшою небезпечкою чим Галичині.

* Слово правлене.

** Слово правлене.

*** Слово вставлене.

^{4*} Слово вставлене.

^{5*} Слово вставлене.

^{6*} Слово вставлене.

^{7*} Слово вставлене.

^{8*} Слово вставлене.

^{9*} Слово вставлене.

Далі йде питання про “сепаратизм”. Оце відпекування від всякого “сепаратизму”, яке робить “Рада”, є, по-моєму, політично незвичайно шкідливим. Бо йому все одно ніхто не повірить*, а кожний** будепідозрівать що йому завгодно, до “австрофільства” і “пруських марок” включно***. Отже, мені здається, *краще докладно і ясно означити межі свого сепаратизму*; чим від нього зовсім відпекуватись. Розуміється, тут треба знати цензурні умови, але мені здається, що навязання теперішніх політичних тенденцій до “статей Богдана Хмельницького” є цензурно можливе, а мало-б це величезне політичне значіння ще й тим^{4*}, що поволі підтинало-б Савенковську¹⁹ агітацію, на котру, думаю, не слід дивитись як на особисте карт’ярівичіватство виключно. Ця агітація, думаю, спірається на глибших підставах, з нею нам треба дуже поважно рахуватись.

Потім йде справа організації політично-творчих, як я їх назвав, українських елементів. Розуміється, про ширшу організацію тепер^{5*} не може й бути мови, але все-ж таки преса повинна, по-моєму, намічати, так-би сказати, лінії розвитку. На жаль, цього в “Раді” зовсім немає, і з цього боку панує у нас повна дезорієнтація. Елементами політично-творчими на Україні вважаю особисто тепер тільки елементи *земські* (поміщики, селяне, козаки). Міщанство і наша залежна інтелігенція (урядники, учителі, духовенство, третій елемент^{6*}) можуть ще так сяк виповняти культурно-національні функції, але до політичної акції не годяться. (Політичним рівно ж елементом є робітники, але про них говорити не буду бо вони переважно організуються інакше). Отже, на ці земські^{7*} елементи слід би було звернути в українській пресі спеціальну увагу. І тут, піддержуючись силами всі тенденції українсько-красві, територіяльні (як це робив “Przegląd Krajowy”), безпошадно^{8*} поборювати тенденції централістичні. Думаю, що преса на Україні дала-б для цього багатий і вдячний матеріал. Особливо “Dziennik Kijowski” з його ясно вираженою анти-красвою тенденцією міг би дати тут багато матеріалу, котрий пояснив би поволі і аналогічні наші відносини до централістів Росіян.

На черзі, розуміється, стоїть справа поширювання національної^{9*} свідомости між цими зросійщеними та спольщеними земляками (поміщицькими в даному разі) елементами. Але цього “Рада”, розуміється, на більшу скалю робити не може, бо елементи ці переважно по-українські не читають. Цю роботу треба робити в російській (Укр[аинская] Жизнь)²⁰ і польській (Przegląd, альманах, котрий тепер видаю²¹) мові. Про те й тут “Рада” могла б багато помагати, звертаючи на це увагу укр[аїнського] громадянства. Останніми часами були до цього два дуже добрі випадки^{10*}, це висказ Капніста²² про українство і становище Скоро-

* Слово правлене.

** Слово правлене.

*** Слово написано над рядком над закресленим текстом

^{4*} Слова “ще й тим” вставлено.

^{5*} Слово написано над рядком над закресленим текстом

^{6*} Два слова вставлено.

^{7*} Слово правлене.

^{8*} Слово правлене.

^{9*} Слово правлене.

^{10*} Слово правлене.

падського²³ супроти Холмського проекту²⁴. І в одному, і в другому випадку, підкресливши слабу* поки що** національну свідомість цих людей, треба було звернути увагу укр[аїнського] громадянства на конечність для нації і для цієї зросійщеної верстви того, щоб вона стала виразно*** українською, а не сиділа на двох стільцях, як досі. Замість того “Рада” в статті про Капніста зробила з нього “росіянина”, значить, зменшила добровільно, так-би сказати, український стан посідання; далі згодилась на його “трієдиную Русь”, тоб-то стала на становищі малосвідомого, в національних справах неграмотного Українця, і врешті устами його (октябриста!) відпекалась від “сепаратизму”, значить, затемнила свою політичну програму.

Взагалі ж в політиці, як і в воєнній тактиці, напад часом буває якнайкращим способом оборони. І мені здається, що нам пора від оборони, котра нам нічого не дає, бо все одно ми відступаємо, перейти до атаки. Атакувати ж треба найважливіші позиції – *зросійщені і спольщені українські політично-творчі елементи*, на котрих фактично спирається все панування над нами наших сусідів. І пора, думаю, перестати вірити в російський лібералізм, в російську “справедливість”, в перестрій Росії на “справедливу державу «трьох руських племен»”, бо ці мрії після 1905 року належать вже до безповоротно минулої історії.

Оцих кілька думок хотів я Вам, Вельмишановний Євгене Харламповичу, висказати, щоб пояснити Вам своє становище до “Ради”; я вважав, що маю право це зробити, бо розвиток “Ради” лежить мені на серці, чого доказом моє співробітництво, котре, на превеликий для себе жаль, мушу обмежити до невеликих розмірів через брак часу і віддалення. Думаю, що колись обидві ці причини відпадуть, а тоді, будьте певні, і збільшиться мій вклад до спільної в теперішніх часах^{4*} праці, за яку я все вважав^{5*} і вважаю Вашу газету.

Висказані^{6*} тут думки я^{7*} хотів подати в статті до “Ради” з приводу “Укр[аїнської] Жити” і дебатів в клубі про українську працю в чужих мовах, про котрі я вичитав в “Ділі”²⁵. Але потім роздумав, бо така стаття була б м[а]б[уть] нецензурна, а для “Ради” в теперішніх обставинах, може, й не бажана.

Кланяюсь низенько Вам, Мефодієви Івановичу²⁶ і всій Редакції, з глибокою і щирою до Вас пошаною

Ваш Вячеслав Липинський.

Краків
18 II/2 III 1912
ул. Кофатаја. 8 II

Гаврилкові я все передав, моєю адресою прошу, розуміється, користатись, коли і кілька Вам буде треба.

* Слово правлене.

** Два слова вставлено.

*** Слово написано над рядком над закресленим текстом

^{4*} Слова “в теперішніх часах” вставлені.

^{5*} Слово правлене.

^{6*} Слово правлене.

^{7*} Слово правлене.

[Напис на конверті]:

Rosya

Kijów

W Redakcyi "Rady".

г. Кієвъ

Б. Подвальная № 6

Редакція Газети "Рада"

Вельмишановному Добродієві

Євгену Харламповичу Чикаленку

[На штемпелі]: КІЄВЪ 7-3-12

IP НБУВ. – Ф. I. – № 35576. Автограф.

№ 7

Краків 4/17 III 1912.

ul. Kołłątaja. 8 II

Вельмишановний добродію,

Євгене Харламповичу!

Листа Вашого одержав. Ваша пропозиція особливо дорога і люба мені²⁷ як доказ Вашого до мене довір'я, котре я все високо ціню і ціню. Ця пропозиція разом з тим настільки поважна, що листом трудно мені на неї відповісти. Як що дозволите, то поговоримо про це ширше при побаченню.

Статтю, а властиво ряд статей про порушені мною в попередньому листі справи пришло "Раді" незабаром по Великодних святах.

Незвичайно радий, що між нами немає* тієї принципіальної різниці, яка існує між політикою територіяльною і екстериторіяльною. Що-ж до тактики, то я так само рішучий противник всяких пустих маніфестацій. По моєму, ми народ за великий і (принаймні потенційно) за сильний, щоб собі на таку** тактику пустопорожніх фраз дозволяти***. Це грозило-б нам підупадом моральної сили нашого національного руху, чого приклад бачимо тепер на політиці галицькій. Більшої-же^{4*} небезпеки, як приниження морального "престижу", годі розуміється, для нашого відродження собі уявити.

Натомість, мені здається, що – станувши на певний ґрунт політики, скажім, національно-територіяльної і спільним (поки що) для різних українських політичних напрямів гаслом: привернення давньої української автономії – треба цю лінію вести консеквентно і неуклонно, використовуючи для цього до останку^{5*} всі легальні можливості, які все-ж таки навіть при сучасних наших обставинах маютья. Тоді, думаю, придбали-б ми собі на Україні завзятих ворогів, але й щирих приятелів і тоді, думаю, інтерес до газети, котра-б таку політику репрезен-

* Слово вставлене.

** Слово правлене.

*** Слово правлене.

^{4*} Частка "же" вставлена.

^{5*} Два слова вставлено.

тувала, переміг-би у читача “страх перед начальством”. Бо-ж *націй*, в дійсному розумінні цього слова, життя* котрих** проявлялося-б в залежності від “страху передначальством”, на світі не існує. Живий народ мусить цей “страх” перебороти, а завданням в той час*** інтелігенції є, на мою думку, будити такі, унаслідувані по минувшині, національні почування, стремління і атавізми^{4*} (не підберу іншого слова на означення стихійної привязаности до нації, котра існує навіть у Савенків²⁸ і правобічних вшехполяків українського роду), котрі були-б в силі цей страх усунути^{5*} і подужати. А що такі приспані сили в нашій нації є, в це, думаю, віримо однаково^{6*} ми всі, а тим більше Ви, Вельмишановний Євгене Харламповичу, котрий, не вважаючи на песімістичні часом, як приміром і в цьому Вашому листі, вискази, несете на собі такий тягар національної праці в часах, може, найгіршого теперішнього лихоліття. Кланяюсь Вам і всій Редакції низенько, щиро і глибоко Вас поважаючий

Вячеслав Липинський.

ІР НБУВ. – Ф. І. – № 35577. – Арк. 1–2. Автограф.

№ 8

Вельмишановний Добродію
Євгене Харламповичу!

На хід університетської справи²⁹ мають великий вплив листи і привіти, що приходять від нас. Позаяк це справа чисто культурна і позбавлена зовсім політичного характеру, отже, одночасно звертаюсь з пропозицією до п[ані] Вольської³⁰ зібрати підписи між нашими людьми (укр[аїнськими] римокатоликами), а також між незалежними сферами укр[аїнської] православної інтелігенції. Висилаю також на її руки проект відповідного листа. Такий лист, з кількадесятьма підписами, котрий показав би, що у нас^{7*} є хоч трохи укр[аїнської] “буржуазії”, мав-би дуже велике значіння для справи університету

В цій справі я хотів-би порадитись з Вами, бо, не переписуючись тепер майже з никим, не знаю, які у нас тепер є відносини. Але позаяк це справа спішна, отже, може, будетеласкаві дати відповідну раду п[ані] Вольській[ій]. Тоб то, чи посилати такий лист? До когозвертатись з поміж Українців православних? Чи можна оголошувати в пресі підписи і т. д. Вона має звернутись в цій справі до Вас і поступатиме далі відповідно до Вашої поради. Страшенно жалю, що не можу бути тепер сам у Києві.

Вибачте, що Вас турбую, але “время лютє” і справа університетська висить, як то кажуть, на волоску.

* Слово вставлене.

** Після цього слова частка “би” закреслена.

*** Слова “в той час” вставлено.

^{4*} Слово написано над рядком над закресленим текстом

^{5*} Перед цим словом закреслено “перебо”.

^{6*} Слово правлене.

^{7*} Слова “у нас” вставлено.

Кланяюсь низенько Вам і всім знайомим в Редакції, з глибокою до Вас пошаною Ваш

Вяч[еслав] Липинський.

Краків. 25 V 1912

ul. Kołłątaja. 8 II

За місяць споді[ва]юсь бути у Києві. Постараюсь привезти статтю.

IP НБУВ. – Ф. I. – № 35577. – Арк. 3–4. Автограф.

№ 9

Вельмишановний Добродію!³¹

Вибачте мені, будь ласка, що я так опізнився з відповіддю на Ваш лист. Сталось се через те, що мені його дуже пізно доручили (я вже не живу тепер у дядька, на котрого Ви адресували листа), а потім у мене булостільки роботи, що я все відкладав одповідь, думаючи, що може і статтю вдасться написати. Тим часом бачу, що в найближчих часах з моєї статі нічого не буде. Не кажу вже про те, що в мене нема потрібних матеріялів, але й самі, сказати-б, фізичні умови мого теперішньогожиття виключають всяку можливість літературноїпраці. Мені приходитьсья тепер, працюючи для хліба насущного*, закладати хазяйство в степу, де хата тільки тепер оце будується. Та ще з цим можна-б порадити, коли-б не сівба, оранка і всякі інші, Вам м[а]б[уть] нецікаві, хазяйські клопоти. Оже, коли з цими клопотами нагальними** управлюся (неділь через 2–3), то статтю хоч коротенькуі *дуже загальну* постараюсь таки написати, бо й сам того дужехочу. Але напевно*** обіцяти не можу.

Ще раз прохаючи вибачення за пізну відповідь, лишуся зі щирою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський.

Прошу передати поклін Євгену Харламповичу, Сергію Олександровичу³² і всім знайомим в редакції

Хутір Русалівські Чагари

почт[ова] ст[анція] Буки, Київськ[ої] губ[ернії]

1 IX 1913 р.

IP НБУВ. – Ф. I. – № 42754. Автограф.

* Слова “для хліба насущного” були взяті в лапки, які потім закреслені.

** Слово правлене.

*** Слово правлене.

ПОСЛАННИК
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ВІДНІ
3. X. 1918 р.

Вельмишановний і Дорогий
Євгене Харламповичу!

Зараз їде до Києва п[ан] Стефан Подгорський³³, один з видатніших людей Правобічної України, людина для нашої справи дуже прихильна, котрий* хоче бачитись з Вами і через котрого передаю оцього листа. Позаяк для нашої держави можуть скоро наступити дуже скрутні часи, отже, хотілося б мені висказати Вам мій погляд на теперішню ситуацію з тим, що може се послужити для Вас дискусійним** матеріалом у Вашій праці на місті.

Отже, Австрія безумовно заключить мир. За нею, розуміється, мусить піти Німеччина. Се означає для нас – або вивід німецьких [військ]*** з України – і повну ліквідацію німецьких впливів, або-ж, у всякому разі, як-би війська навіть і остались на деякий час^{4*}, сильне зменшення цих впливів. До цього моменту^{5*} ми мусим дійти приготованими. Коли Україну буде в той час репрезентувати^{6*} теперішній уряд з одного боку і Національний Союз³⁴ з другого – то наша справа програна. Антанта тоді спиратиметься на всі протиурядові протиукраїнські елементи, і наступить “возєєдиненіє”. Треба зробити так, щоб Антанта застала на Україні офіційне національне українське представництво і реорганізований цим представництвом уряд. Кажучи конкретно: мусить зараз бути скликаний сейм (принаймні його сурогат в формі представництва партій і організацій) і створений діловий коаліційний^{7*} кабінет з більшістю українською, але й з представниками росіян і поляків (розуміється, місцевих). Се спасе Гетьмана³⁵ як персоніфікацію^{8*} Української Держави, се перетворить Національний Союз з репрезентації партійної (з котрою ніхто не буде числитись) на репрезентацію національну, і, заприсягаючи до державної роботи росіян та поляків, се відбере від Антанти частину сил, на котрих могла б будуватись протиукраїнська політика.

Одною з конечних умов коаліційного кабінету мусило-б бути відступлення від гасла соціалізації (не соціалізму а тим більше демократизму), на що, я думаю, наші партії згодяться, поучені гірким досвідом.

Що до політики зовнішньої, то я думаю, нам треба шукати порозуміння з Польщею, а се ось чому. В Антанти і Росія, і Польща мають багато більше при-

* Перед цим словом частина слова закреслена.

** Слово вставлене.

*** Слово в оригіналі пропущене.

^{4*} Слова “як-би війська навіть і остались на деякий час” вставлено, написано над рядком

^{5*} Слово вставлене.

^{6*} Слово правлене.

^{7*} Слово вставлене.

^{8*} Перед цим слово закреслене.

хильників, чим* Україна. Що** Росія всі свої впливи в Антанті буде вживати проти України, се річ певна. Коли до сього прилучиться і Польща, коли під крилами Антанти наступить російсько-польське порозуміння коштом України – справа наша будеться. Треба російсько-польський союз в Антанті*** розбити, відтягнувши Польщу на свою сторону, бо на притягнення на наш бік Росії мало^{4*} надії. А тоді, коли ми матимемо: 1) Гетьмана, 2) діловий *коаліційний* кабінет, 3) національне офіційне представництво і серед Антанти згоду Польщі за нашу самостійність і її піддержку^{5*}, то пожертвувати всім для “єдиної і недеїмої” Антанти не зважиться. Порозуміться з Польщею ми зможемо в комісії, котра збереться в Холмській справі³⁶ по ратифікації миру Австрією. Гр[игорій] Буряк запевняв мене вчора, що мир буде ратифіковано якнайшвидше, отже, може^{6*}, комісія^{7*} прийде незабаром.

Коли я в чому помиляюсь – поправте, будь ласка. Листа од Вас про наші внутрішні події ждатиму нетерпляче. Добре-б було, Євгене Харламповичу, як би Ви пішли до п[ана] Гетьмана і представили^{8*} йому вагу хвилі і небезпечність ситуації. Вітаю Вас найсердечніше, з найглибшою до Вас пошаною, відданий Вам В. Липинський.

ІР НБУВ. – Ф. 44. – № 473. Автограф.

КОМЕНТАРІ

1. Літературний річник українських і польських авторів / Під ред. Тадеуша Міхальського та Едварда Лігоцького (К., 1909. – 125 с.; тексти українською і польською мовами). На початку липня 1909 р. до редакції “Української хати” звернувся співробітник видання “Przegląd Krajowy” Т. Міхальський з пропозицією до українських письменників взяти участь у збірнику польських і українських авторів, яким мали вшанувати пам’ять польського поета-романтика Юліуша Словацького (23–24 серпня 1909 р. відзначалося 100-річчя від дня його народження) і Тараса Шевченка. У пропозиції поляки обіцяли, що половина прибутку від збірника піде у фонд пам’ятника Т. Шевченку. Метою запроєктованого видання, за словами ініціаторів, мало стати об’єднання поступових польських письменників з українцями російської частини України з метою зменшення між ними антагонізму. Українці погодилися на рівноправну співпрацю: спільна редакція, однакова кількість аркушів. Проте, коли група письменників, учасників збірника, уповноважила М. Шаповала і П. Богацького редагувати його український відділ, поляки відмовили їм у цьому. Тоді у “Раді” (1909. – № 192. – 26 серпня. – С. 4) був опублікований лист, підписаний П. Богацьким, О. Олесем і М. Шаповалом, у якому автори заявляли про те, “що через принципіальні непорозуміння редакцією того збірника” вони відмовляються від участі в ньому. Через кілька днів на лист також у “Раді” (№ 195. – 29 серпня) була

* Слово правлене.

** Перед цим слово закреслене.

*** Слова “в Антанті” вставлено, перед цим слово закреслено.

4* Слово правлене.

5* Слова “і її піддержку” вставлено, написано над рядком

6* Після цього частину слова закреслено.

7* Наступне слово виправлене чи закреслене – не читається.

8* Слово правлене.

надрукована відповідь редакції “Річника”. У ній пояснювалося, що у редакції ніяких ідейних розходжень з жодним з авторів, що підписався у листі, не було, а була лише “особиста” незгода М. Шаповала з тим, що його не включили у склад редакції, оскільки такої домовленості не існувало. Полеміку продовжила протилежна сторона інциденту 1 вересня знову у “Раді” (№ 197. – С. 4) був опублікований лист за підписами П. Богацького, О. Олеся, М. Шаповала, Ю. Буряка, Ю. Сірого та Г. Чупринки із поясненнями, що українські письменники відмовилися від участі в річнику через заяву поляків, що вони “не бажають, щоб українці доглядали за тим збірником, який поляки видають як ознаку “згоди”, а також не хочуть, щоб українці контролювали чи справді збірник складається відповідно заявленій раніше моральній і конкретній меті”. На цей лист не забарилася відповідь від поляків (“Рада”. – № 199. – 3 вересня. – С. 4) за підписом Т. Міхальського. На останній редакція “Ради” припинила зазначену полеміку

2. “Рада” – перша українська щоденна газета ліберального напрямку, що видавалася з 15 (28) жовтня 1906 р. по 20 липня (2 серпня) 1914 р. переважно на кошти С. Чикаленка за допомогою В. Симиренка, Л. Жебуньова П. Стебницького та ін. В. Липинський активно співпрацював у газеті, друкуючись у статті під псевдонімом Правобережець

3. “Przegląd Krajowy” – суспільно-політичний часопис, який у 1909 р. видавав у Києві В. Липинський

4. Сам Т. Міхальський у листі до “Ради”, опублікованому в газеті 3 вересня 1909 р. (№ 199. – С. 4), писав, що перестав бути співробітником “Przeglądu Krajowego” з 4 липня того року

5. Шаповал Микита Юхимович (літ. псевд.: М. Сріблянський, М. Бутенко 1882–1932) – український громадсько-політичний діяч, вчений-соціолог, поет, літературний критик, один з ідеологів і співредактор (разом з П. Богацьким) літературно-критичного і громадсько-публіцистичного журналу “Українська хата”, що виходив у Києві в 1909–1914 рр., співробітник газети “Село”. Один з провідних діячів Української партії соціалістів-революціонерів, від якої був делегований до Центральної Ради, Демократичної наради в Петрограді та Передпарламенту Генеральний секретар пошти і телеграфів УНР. За добу Української Держави – провідний діяч Українського національного союзу, один з організаторів протигетьманського повстання. Міністр земельних справ в уряді В. Чехівського (грудень 1918 – лютий 1919 рр.). З березня 1919 р. – в еміграції, входив до Закордонної делегації УПСР. Мешкав у Чехо-Словаччині, очолював Український громадський комітет, займався науковою і педагогічною діяльністю.

6. “Naprzód” – соціал-демократичний польський орган.

7. “Goniec Wieczorny” – йдеться про газету “Goniec Poranny i Wieczorny”.

8. Йдеться про статтю В. Липинського “Лицарі брехні і фальшивих доносів”, яка була написана ним у Кракові 25 (12) червня 1910 р. і опублікована в “Раді” 17 (30) червня 1910 р. (№ 136. – С. 1–2). У ній детально розповідається історія з публікацією в деяких польських газетах фальшивих документів, де натякалося на те, що певні українські діячі, у тому числі й В. Липинський, ведуть свою роботу за “пруські гроші”. Ще раніше, 10 (23) червня 1910 р., “Рада” (№ 130. – С. 2) опублікувала заяву В. Липинського такого змісту: “Деякі польські газети зважились кинути на мене підозріння підкупленої роботи на користь Пруссії

Заявляю, що редакторів тих газет, які міститимуть подібні натяки, я потягну до суду. Тих же, що не підлягають державному судові, застерігаю, що зумію оборонити свою честь іншими способами. Вацлав Липинський”.

9. Гаврилко Михайло Омелянович (1882–1919 (1920?)) – український скульптор і графік. Художню освіту здобув у Санкт-Петербурзькій та Краківській Академіях мис-

тецтв, навчався також у Парижі. Автор погрудь Т. Шевченка (1911 і 1914 рр.). Учасник конкурсів на проект пам'ятника Т. Шевченку виконав барельєф поета (гіпс, 1911) та його бюст для будинку Полтавського театру. У роки Першої світової війни перебував у лавах Українських Січових Стрільців. У 1919 р. працював над проектом пам'ятника Т. Шевченкові в Києві. Загинув вояком армії УНР.

10. Йдеться про пам'ятник Т. Шевченкові, автором одного з проектів якого був М. Гаврилко.

11. Йдеться про статтю В. Липинського "Слідами Потоцького", опубліковану в "Раді" за підписом В. Правобережець (1911. – № 170. – 29 липня (11 серпня). – С. 1–2), у якій він критикує статтю краківського професора Маріяна Здзеховського опубліковану в львівській "Gazet' i Narodow' iй" з приводу майбутньої польсько-української "угоди". Польський професор вважав, що "народу українського немає, є тільки український рух, що робить тільки враження руху національного. Головна суть цього руху це негачія, перш за все негачія польщизни...". Він робить висновок, що ті польські політики, котрі підтримують український рух, "працюють на користь партії, що спирається на гайдамацьких традиціях", і радить "не зміцняти українців, бо вони в значенні суспільному є революціонери і в політиці служать зряддям до розбивання польщизни, а дійти до порозуміння з тими, що не признаються до спільності з гайдамаками і не є сепаратистами (!) супроти Австрії", тобто з москвофілами.

В. Липинський наголошує на шкідливості ідеї польсько-москвофільської угоди, на шкідливості існуючої фікції польської державності в Україні, яку треба, на його думку, знищити в інтересах мирного життя українців і поляків на українській землі. Він висловлює впевненість у тому, що "наші земляки, котрі стоять на чолі галицької політики, в інтересі польсько-української згоди ніяких угод з фікційною Польщею не будуть робити. Реальне сучасне життя, факт належності України до двох держав – Росії та Австрії скаже українським діячам цієї останньої, як найкращі свої відносини до Австрії, а не до неіснуючої Польщі, упорядкувати".

12. Йдеться про альманах "Z dziejów Ukrainy", виданий В. Липинським у 1912 р. у Кракові. Детальніше про роботу В. Липинського над цим збірником див.: Гирич І. Листи Вячеслава Липинського з дореволюційних часів // Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії – Т. 1. – С. 101–105.

13. Процес, про який згадано в листі, мав відбутися у Варшаві 15 листопада 1911 р. В. Липинський позивав польські газети "Goniec" та "Kurjer Warszawski" за наклеп, який виявився в формі підозріння, кинутого на В. Липинського ніби він є одною особою з Venzlem Lipinskim, що у так званих "викривальних документах" ніби-то "наверненого" прусського шпигуна-поляка Болеслава Раковського звинувачував ся у роботі за пруські гроші (див. лист № 2). Однак справа закінчилася угодою запропонованою обвинуваченими за день до суду Обвинувачувані заявили, що свої підозріння визнають не підтвердженими і вважають, що діяльність Липинського спирається на ідейному ґрунті і не дає підстав для таких підозрінь. Цю заяву "Goniec" надрукував 15 листопада, а "Kurjer Warszawski" пообіцяв надрукувати 16 листопада.

"Рада" темі процесу присвятила два невеликі повідомлення "Справа українського журналіста В. Липинського" (Рада. – 1911. – № 254. – 10 (23) ноября. – С. 3; № 259. – 16 (29) ноября. – С. 3–4) і кілька розлогіх статей: "Перед процесом" (№ 257. – 13 (26) ноября. – С. 1–2; без підпису, за редакційною розміткою її автор – С. Єфремов), дві статті спеціального кореспондента "Ради" на процесі М. Лозинського "«Разоблачєніє» Раковського перед варшавським судом" (№ 261. – 18 ноября (1 декабра). – С. 1) та "Компромітація «легенди» про «пруськї марки»" (№ 262. – 19 ноября (2 декабра). – С. 1).

14. Фейлетон Шершня був опублікований під заголовком “Процес” у формі іронічної віршованої п’єси. Шершень – псевдонім С. Черкасенка. Черкасенко Спиридон Феодосійович (1876–1940) – український письменник, драматург, публіцист один з редакторів-видавців місячника “Дзвін”, педагог. Працював учителем у Донбасі. У “Тромадській думці” публікував дорожні нотатки “Народні університети” та замітки “Події у Юзівці”, у “Раді” – сатиричні дописи у рубриках “Маленький фельетон”, “Відгуки життя”, статті, замітки, оповідання. Підписувався псевдонімами Провінціал, Шершень. Друкувався в “Слові”, “Рідному краї”, “Муравейнику-Комашні”, в українській педагогічній пресі. Один із засновників видавництва “Українська школа”. 1917 р. – відповідальний редактор журналу “Вільна українська школа”. На замовлення Міністерства освіти УНР (1917–1918) складав читанки і букварі для українських шкіл. З 1919 р. в еміграції у Відні, редагував шкільні підручники. З 1929 р. жив поблизу Праги.

15. Редактором “Ради” у цей час був М. І. Павловський (див. прим. 27).

16. Залеський Богдан-Юзеф (Zaleski Bohdan Józef, 1802–1886) – польський поет родом з Київщини, один з представників “української школи” в польській літературі, після польського повстання 1830–1831 рр. емігрував за кордон. На поезію Б. Залеського великий вплив справили українські народні пісні.

Стаття В. Липинського “Богдан Залеський. З нагоди святкування 25-літніх роковин його смерті в «Колі дневникарів і літераторів» у Києві” була опублікована за підписом В. Правобережця у “Раді” (1911. – № 292. – 29 грудня (11 січня 1912). – С. 1–3).

17. Ушинський Костянтин Дмитрович (1824–1871) – визначний російський педагог українського походження, один із засновників педагогічної науки в Росії. Обстоював принципи народності у вихованні, ознайомлення учнів з народною творчістю, домагався того, щоб навчання велося рідною мовою. Читанка Ушинського “Родное слово” була поширена в школах України.

18. Струве Петро Бернгардович (1870–1944) – економіст історик, філософ, літературний критик, публіцист, політичний діяч, теоретик “легального марксизму” в Росії, доктор політичної економії і статистики. Редактор журналів “Новое слово”, “Начало”, “Жизнь”, “Полярная звезда”, “Русская мысль”, один із засновників Конституційно-демократичної партії, член її Центрального комітету.

19. Савенко Анатолій Іванович (1874–1922) – російський політичний діяч, адвокат, публіцист. Випускник юридичного факультету Київського університету. Співробітник газети “Киевлянин”, член IV Державної думи Росії від Київської губернії, член фракції російських націоналістів та помірковано правих, стояв на позиції російського шовінізму, був вороже налаштований до української справи.

20. “Украинская жизнь” – літературно-науковий і загальнополітичний місячник, виходив у 1912–1917 рр. у Москві російською мовою під фірмою видавця Я. Шереметинського. Мав мету – ознайомлювати російських читачів з українськими національними і культурними справами, поширювати національну свідомість серед російськомовних українців. Редактори О. Саліковський, С. Петлюра. Дописувачі С. Єфремов, В. Винниченко, М. Грушевський, Д. Донцов, В. Липинський, М. Могилянський, А. Ніковський та ін.

21. Йдеться про альманах “Z dziejów Ukrainy” (див. прим. 12).

22. Капніст Іполіт Іполітович (1872–?) – землевласник, агроном, депутат Державної думи III-го скликання від Полтавської губернії, октябрист У Думі – член переселенської і земельної комісії. Мав титул графа.

23. Скоропадський Павло Петрович (1873–1945) – український державний і військовий діяч, гетьман України (1918).

24. Холмський проект Скоропадського – йдеться, очевидно, про виступ Скоропадського в Державній думі при обговоренні законопроекту про відокремлення Холмщини, про який писала “Рада” (1912. – № 39. – 17 лютого (1 березня). – С. 2). У репортажі відзначалося, що Скоропадський заявив, що для українського народу відокремлення Холмщини буде кроком вперед, і зазначив кілька прецедентів виділу частини окраїнної території з генерал-губернаторства

У статті “Чужими руками” (Рада. – 1912. – № 45. – 24 лютого (8 березня). – С. 1), розповідаючи про обговорення Холмського питання в Державній думі, автор критикував опозицію, яка не відстоювала інтересів українців. Коли йшли загальні дебати про відокремлення Холмщини, то ряд делегатів від опозиції, і серед них навіть октябрист Скоропадський, охоче аргументували українськими інтересами. Коли ж від загальних розмов перейшли до конкретного законодавства, вчорашні оборонці повелися так, ніби ніколи про існування українців на Холмщині не чули. В результаті захищали права польської неіснуючої Холмщини литовської мови, і зовсім не йшлося про українську. З цього випливав висновок, що опозиція згадувала про українців не через те, що хотіла оборонити їхні інтереси, а лише для того, щоб мати аргумент проти відокремлення Холмщини. Коли ж це не допомогло й з’ясувалося, що Холмщину буде відокремлено, опозиція кинула цей аргумент як більше не потрібний.

25. “Діло” – найстаріша галицька газета, багаторічний єдиний український щоденник. Виходила у Львові у 1880–1939 рр., спочатку двічі, потім тричі на тиждень, а з 1888 р. – щоденно. Орган різних політичних сил: спочатку відстоювала ідеологію народової партії, з 1886 – товариства “Народна рада”, з 1899 р. – Національно-демократичної, а пізніше Трудової партії.

26. Павловський Мефодій Іванович (1877–1957) – український громадський і кооперативний діяч, журналіст. Випускник Київської духовної семінарії, навчався у Харківському ветеринарному інституті. Працював коректором редакції газети “Громадська думка”, секретарем і редактором газети “Рада” (1906, 1907–1909, 1912), друкував рецензії на театральні і музичні твори, друкувався також у журналі “Нова громада”.

27. Йдеться, очевидно, про пропозицію С. Чикаленка В. Липинському стати редактором “Ради”. С. Чикаленко, описуючи “Щоденнику” за листопад 1912 р. свої роздуми з приводу того, як важко було знайти редактора газети на зміну М. І. Павловському, якому трапилась посада в Москві, занотував: “Зупинилися ми на В. Липинському. Це людина справді не шоденна і, на мою думку, після Грушевського це найталановитіший наш публіцист, а до того людина матеріально незалежна і не потребує посади.

Коли він приїхав до Києва, то я почав з ним про це говорити, але він рішучо зрікся, бо вважає неможливим, щоб на чолі української газети стояв католик. Ми гуртом переконували його, казали, що він не буде офіційним редактором, але все-таки він рішучо зрікся” (Чикаленко С. Щоденник – Т. I (1907–1917). – К., 2004. – С. 245).

28. Див. прим. 19.

29. Йдеться, очевидно, про боротьбу за створення окремого українського університету у Львові, єдиного тоді у світі українського університету, яка тривалий час велась галицькими українцями в галицькому сеймі, віденському парламенті і в самому Львівському університеті. У статті “Слідами Потоцького”, опублікованій у “Раді” за підписом В. Правобережець (1911. – № 170. – 29 липня (11 серпня). – С. 1–2), В. Липинський про справу заснування українського університету писав: “Справа ця незвичайної для нас ваги. Без університету немислиме життя культурної нації; без власного огнища науки ніякий народ не зможе розвивати як слід і зміцнити свою національну культуру. Це дуже добре розуміють ідеологи історичної Польщі, представники бувшої польської

державності і сучасного польського насильства на українській землі. Їхнє завдання в сучасний момент – до заснування українського університету не допустити”.

Однак, незважаючи на опір реакційних польських кіл, австрійський уряд 1912 р. погодився заснувати український університет не пізніше початку 1916 р., але війна перешкодила цьому.

30. Вольська Францішка (1863–1930), уроджена Лехно-Васюгинська, громадська діячка в Києві, співробітничала з В. Липинським, була серед членів редакції альманаху “Z dziejów Ukrainy”; засновниця Громади українців-католиків (1917), під час Першої світової війни ініціювала допомогу в’язням-галичанам; видавала українську дитячу літературу, редагувала журнал “Волошки” в Києві (1917).

31. Лист, мабуть, був адресований тогочасному редакторові “Ради” Андрію Ніковському.

32. Єфремов Сергій Олександрович (1876–1939) – український громадсько-політичний діяч, літературознавець, публіцист. Закінчив юридичний факультет Київського університету. Активно друкувався на сторінках “Киевской старины”, “Ради”, “Літературно-наукового вісника” (ЛНВ) та ін. Близький приятель В. Липинського листувався з ним. Редактор і співробітник газет “Громадська думка”, “Рада” та “Нова рада”, один з керівників видавництва “Вік”. Один із провідних діячів Української демократичної партії (1904) та засновників Української радикальної партії (1905), член Української радикально-демократичної партії, активний діяч ТУП, з 1917 р. – голова УПСФ та ЦК Союзу автономістів-федералістів. Один із засновників Української Центральної Ради (тов. голови), член Малої ради. У червні–серпні 1917 р. – генеральний секретар міжнародних справ. Дійсний член НТШ. За часів радянської влади – академік, віце-президент ВУАН 1930 р. засуджений у “справі СВУ”, помер на заслання.

33. Подгорський Степан Михайлович (?–1929) – поміщик з Івахнів на Київщині, виступав на боці В. Липинського на варшавському процесі в листопаді 1911 р. (див. прим. 13), провідний діяч Союзу хліборобів України у Польщі (заснованого у Варшаві у квітні 1921 р.) і член виконавчого органу – управи Союзу.

34. Національний Союз – Український Національний Союз (УНС) – координаційний центр українських національних партій (УПСФ, УСДРП, УПСР, УПСС) і культурно-громадських, профспілкових організацій (Селянська спілка, Правниче товариство, Союз залізничників, Поштово-телеграфний союз, “Просвіта” тощо), що утворився на початку серпня 1918 р. на базі Українського національно-державного союзу і був в опозиції до політики гетьманського уряду, мав на меті створення демократично-парламентської влади та закріплення самостійності Української Держави. У листопаді 1918 р. УНС став організатором антигетьманського повстання. УНС очолювали А. Ніковський (серпень – 18 вересня), В. Винниченко (18 вересня – 14 листопада), М. Шаповал (14 листопада – січень 1920).

35. Комісія в Холмській справі мала розв’язати питання про передачу Холмщини до складу України згідно з умовами Брестського мирного договору, підписаного між УНР і державами Четверного союзу 9 лютого 1918 р. Цей пункт договору викликав сильні протести польської сторони, у тому числі й в австрійському парламенті.